

Bir malın arz ve talebinin bir araya gelmesiyle piyasa oluşmaktadır. Her mal ve hizmetin bir piyasası bulunmaktadır. Bir malın piyasasının oluşması, ilgili malın satış fiyatının ve miktarının belirlenmesi anlamına gelmektedir. Bir malın fiyatı ve miktarı, o malın piyasasında arz ve talep tarafından serbestçe belirlenebildiği gibi; malın fiyatının ve miktarının devlet tarafından belirlenmesi de söz konusu olabilmektedir. Bu bölümde, piyasa ve piyasa dengesi üzerinde durulmuştur. Daha sonra, piyasa dengesinin olası değişimleri anlatılmıştır. Son olarak, piyasaya müdahale şekillerine yer verilmiştir.

4.1. PİYASA

Her mal ve hizmetin bir piyasası bulunmaktadır. Bir malı talep eden (alıcı) ile arz edenin (satıcı) bir araya geldiği yerlere *piyasa* denilmektedir. Her malın bir piyasası olmakla beraber, piyasaların özellikleri birbirinden farklı olmaktadır. Otomobilin alınıp satıldığı showroomlar, döviz işlemlerinin yapıldığı döviz büfeleri, mahalle pazarları piyasaya örnek olarak verilebilmektedir. Piyasalar, kuruldukları mekânlara göre yurtiçi-yurtdışı piyasalar şeklinde ayrılmaktadır. Diğer taraftan, piyasasının açık kaldığı süre esasına göre sürekli açık olan ve bir süre açık kalan piyasalar vardır. Sermaye piyasası genelde 24 saat işlemlerin yapıldığı piyasalardır. Ayrıca piyasa, konusuna göre de para, sermaye, mal ve faktör piyasası olarak sınıflandırılmaktadır.

4.2. PİYASA DENGESİ

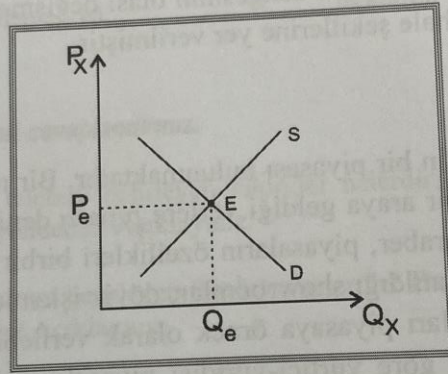
Piyasa dengesi, piyasa talep eğrisi ile piyasa arz eğrisinin kesiştiği noktada gerçekleşmektedir. Piyasa dengesi, bir malın piyasa fiyatının oluşumunu analiz etmektedir. Söz konusu denge, piyasa fiyatından ne kadar malın piyasaya arz edileceğini ve bu fiyattan malın ne kadarının talep edileceğini ifade etmektedir.

Grafik 26'da, bir malın piyasa dengesi gösterilmiştir. Buna göre E noktası, dengeyi yansıtmaktadır. Piyasa denge noktasına karşılık gelen fiyata (P_e), *denge fiyat*; denge noktasına karşılık gelen miktara (Q_e) ise, *denge miktar* denilmektedir. Herhangi bir piyasada denge gerçekleşmişse, bir başka denge noktasına

geçilmediği sürece mevcut denge geçerli olmaktadır. Piyasa dengesi, talep denklemi ve arz denkleminin birbirine eşitlenmesiyle elde edilmektedir.

Bir piyasa denge noktası için, aşağıdaki hususlar söylenebilmektedir.

- Piyasa dengesi, alıcı ve satıcının belli bir fiyat ve miktar üzerine uzlaştığı ve alışverişin gerçekleştiği anlamına gelmektedir.
- Piyasa dengesinin sağlandığı noktada, arz ve talep eğrilerinin eğimleri birbirine eşittir.
- Denge, eşitliği ve değişmez durumu göstermektedir. Piyasa dengesinde bir mal için istenen ve ödenen fiyat aynıdır. Diğer taraftan, satılan ve alınan mal miktarları da birbirine eşittir.
- Piyasa dengesi, tüketicinin fayda maksimizasyonunun ve firmanın kâr maksimizasyonunun gerçekleştiği noktayı ifade etmektedir.

Grafik 26: Piyasa Dengesi

Aşağıda, örnek bir malın piyasasına ilişkin talep ve arz denklemleri verilerek, piyasa dengesi elde edilmiştir. Talep denkleminin $Q_{D_X} = 200 - 4P_X$ ve arz denkleminin $Q_{S_X} = 100 + 6P_X$ olduğu varsayılmıştır. Buna göre piyasa dengesi, fiyatın 10 TL ve miktarın 160 birim olduğu noktada oluşmaktadır.

$$\left. \begin{array}{l} Q_{D_X} = Q_{S_X} \text{ ise,} \\ 200 - 4P_X = 100 + 6P_X \end{array} \right\} P_e = 10 \text{ TL ve } Q_e = 160 \text{ birim}$$

Önemli Bilgi

Denge kavramı; eşitliği, değişmez durumu, istikrarı, maksimum veya minimum durumları, eğimlerin aynılığını ifade etmektedir.

4.3. DENGEE GELME MEKANİZMALARI

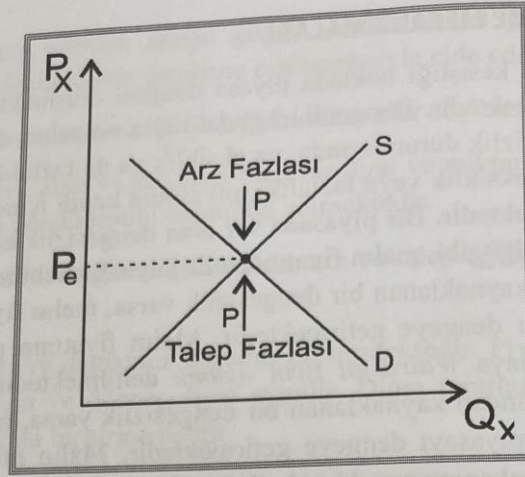
Arz ve talebin kesiştiği noktada piyasa dengesi oluşmaktadır. Denge, bir noktada gerçekleşmektedir. Dengenin dışındaki tüm noktalar, dengesizliği ifade etmektedir. Dengesizlik durumlarında, ya eksiklik ya da fazlalık söz konusudur. Bu dengesizlikler (eksiklik veya fazlalık), piyasanın kendi içindeki mekanizmalarla dengeye gelmektedir. Bir piyasada var olan dengesizlikler malın miktarından kaynaklanabildiği gibi, malın fiyatından da kaynaklanabilmektedir. Eğer bir malın miktarından kaynaklanan bir dengesizlik varsa, malın fiyatı düşerek veya yükselerek piyasayı dengeye getirmektedir. Malın fiyatının piyasayı dengeye getirdiği mekanizmaya *Walrasgil fiyat uyumu* denilmektedir. Diğer taraftan, eğer bir malın fiyatından kaynaklanan bir dengesizlik varsa, malın miktarı azalarak veya artarak piyasayı dengeye getirmektedir. Malın miktarının piyasayı dengeye getirdiği mekanizmaya *Marshallgil miktar uyumu* denilmektedir.

4.3.1. Walrasgil Fiyat Uyumu

Grafik 27’de, *Walrasgil fiyat uyumu* ile piyasa dengesine ulaşma mekanizması gösterilmiştir. Grafikte, piyasa dengesi ve dengenin dışındaki noktalara değinilmiş, ayrıca bu noktaların ne anlama geldiği ortaya konulmuştur. Grafikten görüldüğü üzere, P_e ’ye karşılık gelen nokta piyasa dengesidir. Denge noktasının üstündeki tüm fiyatlarda, arz miktarı fazlası (bolluk); denge noktasının altındaki tüm fiyatlarda ise, talep miktarı fazlası (kıtlık) söz konusudur. Arz miktarının talep miktarından fazla olmasına *arz fazlası*, talep miktarının arz miktarından fazla olmasına *talep fazlası* denilmektedir. Denge noktasından yukarıya çıkıldıkça, arz fazlalığı artmaktadır. Denge noktasından aşağı doğru uzaklaştıkça, talep fazlalığı derinleşmektedir. Tablo 16’da, örnek bir piyasa verileri ışığında, piyasa dengesi ve dengesizlik durumları verilmiştir.

Tablo 16: Piyasa Dengesi ve Walrasgil Dengesizlik

Talep Denklemi: $Q_{D_x} = 200 - 4P_x$			
Arz Denklemi: $Q_{S_x} = 100 + 6P_x$			
Fiyat	Q_{D_x}	Q_{S_x}	Piyasa Dengesi
30 TL	80 br	280 br	200 br arz fazlası
20 TL	120 br	220 br	100 br arz fazlası
<u>10 TL</u>	<u>160</u> br	<u>160</u> br	<u>Denge</u>
5 TL	180 br	130 br	50 br talep fazlası
3 TL	188 br	118 br	70 br talep fazlası

Grafik 27: Walrasgil Fiyat Uyumu

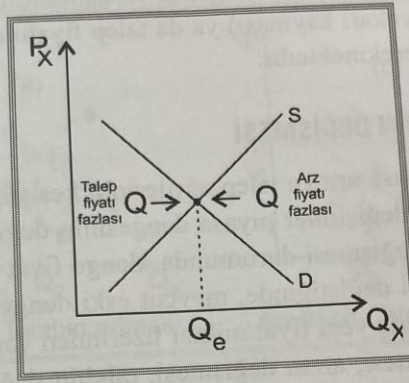
Bir piyasanın dengede olması arzulan bir durumdur. Eğer bir piyasada arz fazlalığı varsa, malın fiyatı düşmeye başlamakta ve fiyat düştükçe piyasadaki dengesizlik giderilmektedir. Eğer bir piyasada talep fazlalığı varsa, malın fiyatı artmaya başlamakta ve fiyat arttıkça piyasadaki dengesizlik giderilmektedir. Fiyat düşüşü, arz fazlalığını; fiyat artışı, talep fazlalığını yok etmektedir. Söz konusu süreç, *Walrasgil fiyat uyumu* olarak tanımlanmaktadır (Çelik, 2012: 48). Fiyat uyumunun fonksiyonel ifadesi, $Q_x = f(P_x)$ şeklindedir.

4.3.2. Marshallgil Miktar Uyumu

Grafik 28'de, *Marshallgil miktar uyumu* ile piyasa dengesine ulaşma mekanizması gösterilmiştir. Grafikte, piyasa dengesi ve dengenin dışındaki noktalara değinilmiş, ayrıca bu noktaların ne anlama geldiği ortaya konulmuştur. Grafikten görüldüğü üzere, Q_e 'ye karşılık gelen nokta piyasa dengesidir. Denge noktasının sağındaki tüm miktarlarda, arz fiyatı fazlası; denge noktasının solundaki tüm miktarlarda ise, talep fiyatı fazlası söz konusudur. Arz fiyatının talep fiyatından fazla olmasına *arz fiyatı fazlası*, talep fiyatının arz fiyatından fazla olmasına *talep fiyatı fazlası* denilmektedir. Denge noktasından sağa doğru gidildikçe, arz fiyatı fazlalığı artmaktadır. Denge noktasından sola doğru gidildikçe, talep fiyatı fazlalığı derinleşmektedir (Komisyon (b), 2015: 59). Tablo 17'de, örnek bir piyasa verileri ışığında, piyasa dengesi ve dengesizlik durumları verilmiştir.

Tablo 17: Piyasa Dengesi ve Marshallgil Dengesizlik

Talep Denklemi: $P_{D_X} = 100 - 4Q_X$			
Arz Denklemi: $P_{S_X} = 50 + 6Q_X$			
Miktar	P_{D_X}	P_{S_X}	Piyasa Dengesi
20 br	20 TL	170 TL	150 TL arz fiyatı fazlası
10 br	60 TL	110 TL	50 TL arz fiyatı fazlası
5 br	80 TL	80 TL	Denge
3 br	88 TL	68 TL	20 TL talep fiyatı fazlası
2 br	92 TL	62 TL	30 TL talep fiyatı fazlası

Grafik 28: Marshallgil Fiyat Uyumu

Bir piyasanın dengede olması arzulanan bir durumdur. Eğer bir piyasada arz fiyatı fazlalığı varsa, malın miktarı azalmaya başlamakta ve miktar azaldıkça piyasadaki dengesizlik giderilmektedir. Eğer bir piyasada talep fiyatı fazlalığı varsa, malın miktarı artmaya başlamakta ve miktar arttıkça piyasadaki dengesizlik giderilmektedir. Miktar azalışı, arz fiyatı fazlalığını; miktar artışı, talep fiyatı fazlalığını yok etmektedir. Söz konusu süreç, *Marshallgil miktar uyumu* olarak tanımlanmaktadır. Miktar uyumunun fonksiyonel ifadesi, $P_X = f(Q_X)$ şeklindedir.

4.3.3. Piyasa Dengesinin Oluşmaması

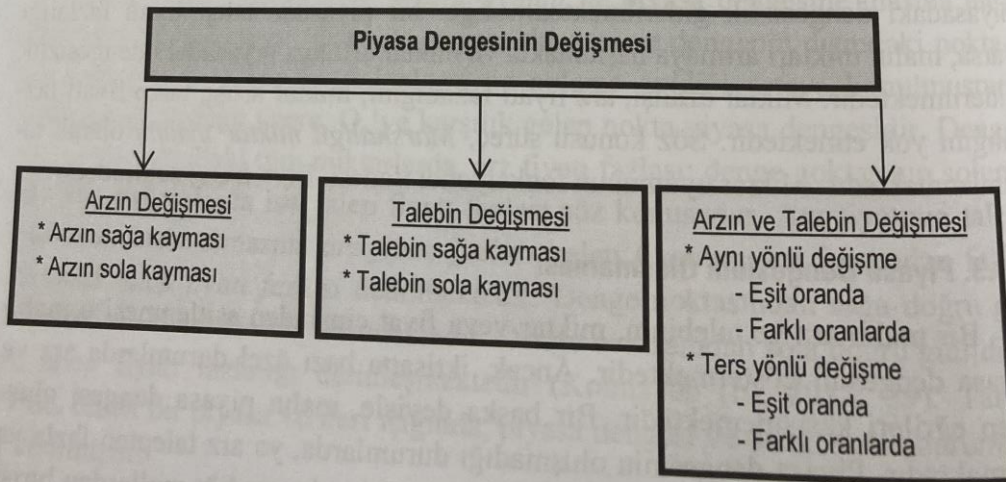
Bir malın arz ve talebinin, miktar veya fiyat cinsinden eşitlenmesi o malın piyasa dengesini göstermektedir. Ancak, iktisatta bazı özel durumlarda arz ve talep eğrileri kesişmemektedir. Bir başka deyişle, malın piyasa dengesi oluşmamaktadır. Piyasa dengesinin oluşmadığı durumlarda, ya arz talepten fazla ya da talep arzdan fazla olmaktadır. Piyasa dengesinin oluşmadığı mallardan birisi serbest mal diğeri ise, ultra lüks maldır (Berber, 2009:74).

Arz miktarı talep miktarından fazla olan mala *serbest mal* denilmektedir. Bu durumda, malın arzı, talebinden fazla olmakta ve eğriler kesişmemektedir. Malın serbest mal olması durumunda, piyasa dengesi olmadığı için malın denge fiyatı oluşmamaktadır. Serbest malın fiyatının olmadığı, ikinci bölümde anlatılmıştır. Söz konusu özel durumda dengenin oluşabilmesi için, ya talebin artması (talebin sağa kayması) ya da arzın azalması (arzın sola kayması) gerekmektedir.

Talep fiyatı arz fiyatından fazla olan mala *ultra lüks mal* denilmektedir. Bu durumda, malın arz ve talep eğrileri kesişmemektedir. Malın ultra lüks mal olması durumunda, piyasa dengesi olmadığı için malın denge miktarı oluşmamaktadır. Söz konusu özel durumda dengenin oluşabilmesi için, ya arz fiyatının artması (arz eğrisinin yukarı kayması) ya da talep fiyatının azalması (talep eğrisinin aşağı kayması) gerekmektedir.

4.4. PIYASA DENGESİNİN DEĞİŞMESİ

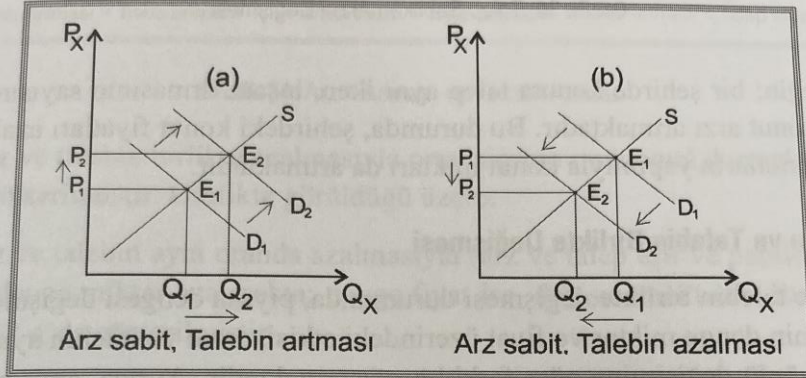
Piyasa dengesi, piyasa arz ve talep eğrilerinin kesiştiği yerde oluştuğundan dolayı, her iki eğrideki değişimler piyasa dengesinin değişmesine yol açmaktadır. Piyasa dengesinin değişmesi durumunda, denge fiyat ve/veya miktar değişmektedir. Piyasa dengesi değiştiğinde, mevcut eski denge noktası işlevini yitirmekte ve piyasada alışveriş yeni fiyat/miktar üzerinden yapılmaktadır. Bir malın piyasa dengesinin değişmesi; arzın değişmesi, talebin değişmesi veya her ikisinin değişmesiyle mümkün olmaktadır. Piyasa dengesindeki değişimin hangi yollarla gerçekleştiği, Şekil 6'da gösterilmiştir. Arzın ve/veya talebin değişmesi, arz ve talep eğrilerinin sağa/sola kaymasını ifade etmektedir. Aşağıda, piyasa dengesinin değişiminin alternatif yolları anlatılmıştır.

Şekil 6: Piyasa Dengesinin Değişmesi

4.4.1. Arz Sabitken Talebin Değişmesi

Bir malın arz koşulları (arzı belirleyen faktörler) sabitken, o malın talebini etkileyen fiyat dışındaki değişkenlerin değişmesiyle piyasa dengesi değişmektedir. Bu değişim, Grafik 29'da gösterilmiştir. Arz sabitken talep eğrisinin paralel şekilde sağa kaymasıyla, piyasa dengesi E_1 noktasından E_2 noktasına geçmektedir. Bu durumda, malın piyasa fiyatı ve miktarı artmaktadır. Söz konusu değişim Grafik 29-a'da gösterilmiştir. Diğer taraftan arz sabitken talep eğrisinin paralel şekilde sola kaymasıyla, piyasa dengesi E_1 noktasından E_2 noktasına geçmektedir. Bu durumda, malın piyasa fiyatı ve miktarı azalmaktadır. Söz konusu değişim, Grafik 29-b'de gösterilmiştir.

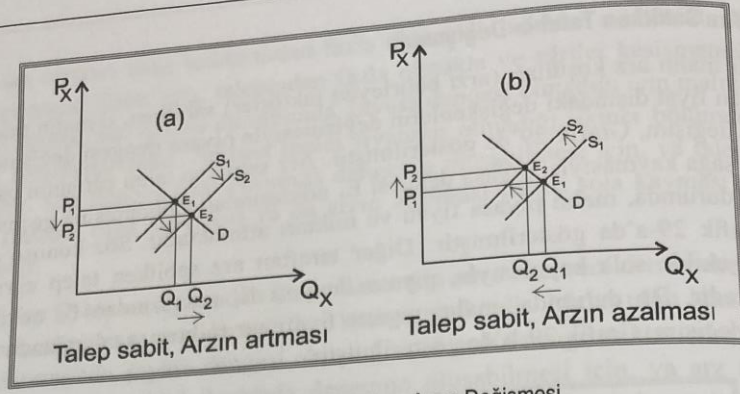

Grafik 29: Arz Sabitken Talebin Değişmesi

Örneğin; bir şehirde konut miktarı aynı iken, o şehre dışarıdan göç olursa konuta talep artmaktadır. Böylece, şehirdeki konut fiyatları artmakta ve yeni konutların yapımıyla konut miktarı da artmaktadır.

4.4.2. Talep Sabitken Arzın Değişmesi

Bir malın talep koşulları (talebi belirleyen faktörler) sabitken, o malın arzını etkileyen fiyat dışındaki değişkenlerin değişmesiyle piyasa dengesi değişmektedir. Bu değişim, Grafik 30'da gösterilmiştir. Talep sabitken arz eğrisinin paralel şekilde sağa kaymasıyla, piyasa dengesi E_1 noktasından E_2 noktasına geçmektedir. Bu durumda, malın piyasa fiyatı düşmekte ve piyasa miktarı ise artmaktadır. Söz konusu değişim, Grafik 30-a'da gösterilmiştir. Diğer taraftan talep sabitken arz eğrisinin paralel şekilde sola kaymasıyla, piyasa dengesi E_1 noktasından E_2 noktasına geçmektedir. Bu durumda, malın piyasa fiyatı artmakta ve piyasa miktarı ise azalmaktadır. Söz konusu değişim, Grafik 30-b'de gösterilmiştir.

Grafik 30: Talep Sabitken Arzın Değişmesi

Örneğin; bir şehirde konuta talep aynı iken, inşaat firmasının sayısının artmasıyla konut arzı artmaktadır. Bu durumda, şehirdeki konut fiyatları azalmakta ve yeni konutların yapımıyla konut miktarı da artmaktadır.

4.4.3. Arzın ve Talebin Birlikte Değişmesi

Arz ve talebin birlikte değişmesi durumunda, piyasa dengesi değişmektedir. Bu değişimin denge miktar ve fiyat üzerindeki etkisi, arzın ve talebin aynı yönlü veya ters yönlü değişimine göre farklılık göstermektedir. Ayrıca, arz ve talebin değişim miktarları da, söz konusu değişimin piyasa fiyatı ve miktarına etkisini farklılaştırmaktadır.

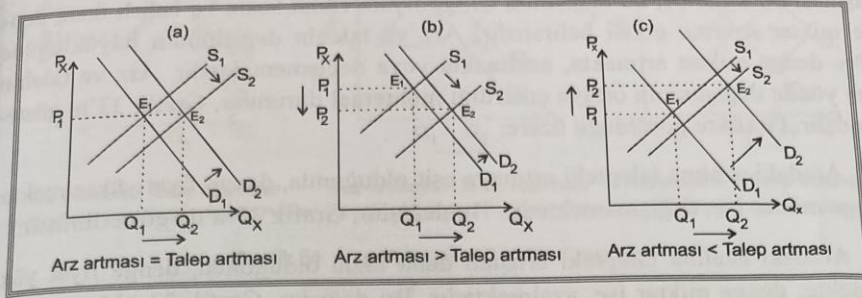
A. Arzın ve Talebin Aynı Yönlü Değişmesi

Arzın ve talebin aynı yönlü değişimi, arzın ve talebin birlikte artması veya birlikte azalmasını ifade etmektedir. Arz ve talebin aynı yönlü değişmesi durumunda, bu değişimin denge miktarına etkisi kesin ve belirli iken; denge fiyat üzerine etkisi belirsizdir. Arz ve talebin değişiminin büyüklüğüne göre denge fiyat artmakta, azalmakta veya değişmemektedir. Arz ve talebin birlikte artmasıyla ortaya çıkan muhtemel durumlar, Grafik 31'de gösterilmiştir. Grafikte görüldüğü üzere:

Arz ve talebin aynı oranda artmasıyla (arz ve talep eşit ve paralel sağa kayarsa), denge miktar artmakta; denge fiyat ise, değişmemektedir. Bu değişim, Grafik 31-a'da gösterilmiştir.

Arzın, talepten daha fazla artmasıyla (arzdaki sağa kayma daha fazla), denge miktar artmakta; denge fiyat ise, azalmaktadır. Bu değişim, Grafik 31-b'de gösterilmiştir.

Talebin, arzdan daha fazla artmasıyla (talepteki sağa kayma daha fazla), denge miktar artmakta; denge fiyat ise, yükselmektedir. Bu değişim, Grafik 31-c'de gösterilmiştir.

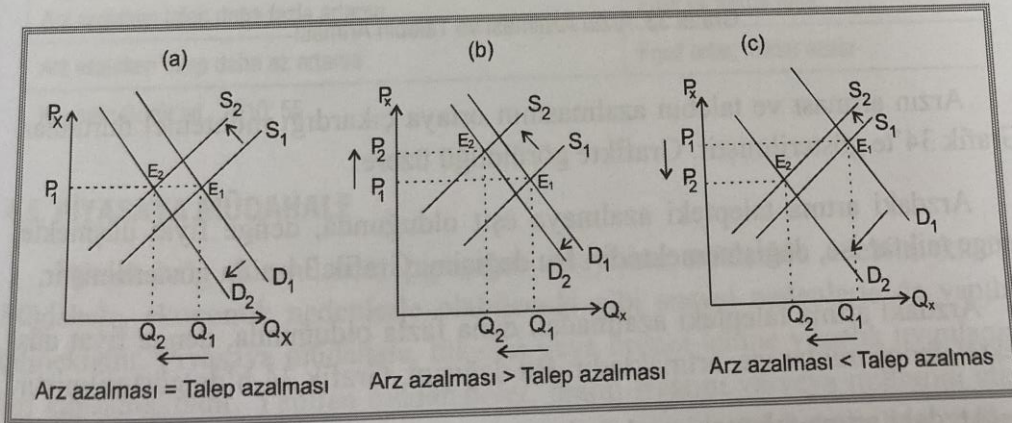
Grafik 31: Arzın Artması ve Talebin Artması

Arz ve talebin birlikte azalmasıyla ortaya çıkan muhtemel durumlar, Grafik 32'de gösterilmiştir. Grafikte görüldüğü üzere:

Arz ve talebin aynı oranda azalmasıyla (arz ve talep eşit ve paralel sola kayarsa), denge miktar azalmakta; denge fiyat ise, değişmemektedir. Bu değişim, Grafik 32-a'da gösterilmiştir.

Arzın, talepten daha fazla azalmasıyla (arzdaki sola kayma daha fazla), denge miktar azalmakta; denge fiyat ise, yükselmektedir. Bu değişim, Grafik 32-b'de gösterilmiştir.

Talebin, arzdan daha fazla azalmasıyla (talepteki sola kayma daha fazla), denge miktar azalmakta; denge fiyat ise, düşmektedir. Bu değişim, Grafik 32-c'de gösterilmiştir.

Grafik 32: Arzın Azalması ve Talebin Azalması

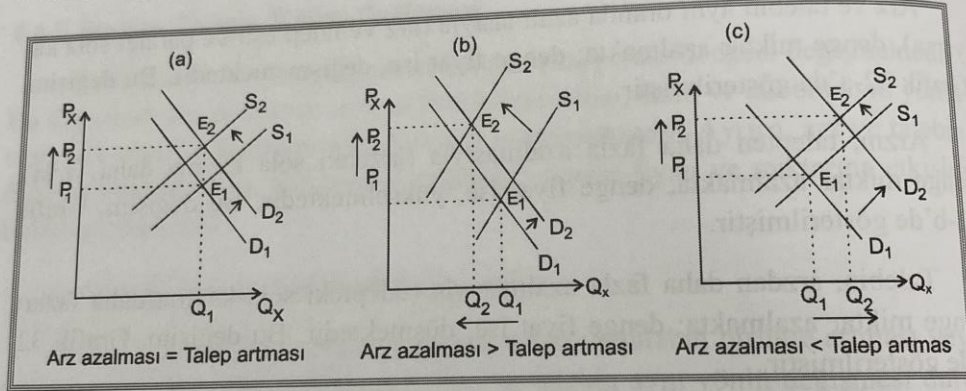
B. Arzın ve Talebin Ters Yönlü Değişmesi

Arzın ve talebin ters yönlü değişimi, arz artarken talebin azalmasını veya talep artarken arzın azalmasını ifade etmektedir. Arz ve talebin ters yönlü değişmesi durumunda, bu değişimin denge fiyata etkisi kesin ve belirli iken; denge miktar üzerine etkisi belirsizdir. Arz ve talebin değişiminin büyüklüğüne göre denge miktar artmakta, azalmakta veya değişmemektedir. Arz ve talebin ters yönde değişiminin ortaya çıkardığı muhtemel durumlar, Grafik 33'te gösterilmiştir. Grafikte görüldüğü üzere:

Arzdaki azalma talepteki artmaya eşit olduğunda, denge fiyat yükselmekte; denge miktar ise, değişmemektedir. Bu değişim, Grafik 33-a'da gösterilmiştir.

Arzdaki azalma talepteki artıştan daha fazla olduğunda, denge fiyat yükselmekte; denge miktar ise, azalmaktadır. Bu değişim, Grafik 33-b'de gösterilmiştir.

Arzdaki azalma talepteki artıştan daha az olduğunda, denge fiyat yükselmekte; denge miktar ise, artmaktadır. Bu değişim, Grafik 33-c'de gösterilmiştir.

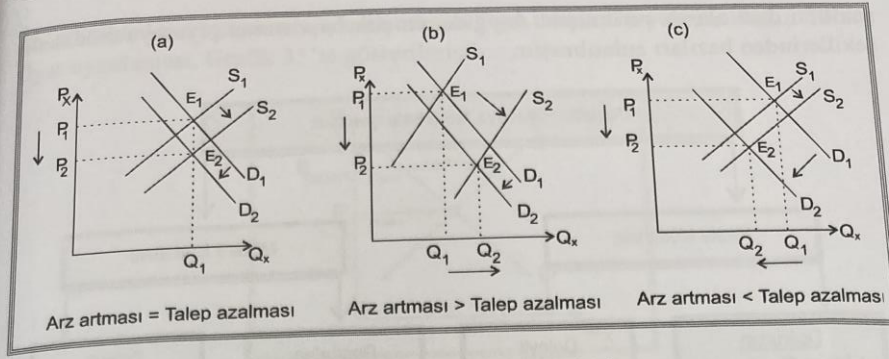
Grafik 33: Arzın Azalması ve Talebin Artması

Arzın artması ve talebin azalmasının ortaya çıkardığı muhtemel durumlar, Grafik 34'te gösterilmiştir. Grafikte görüldüğü üzere:

Arzdaki artma talepteki azalmaya eşit olduğunda, denge fiyat düşmekte; denge miktar ise, değişmemektedir. Bu değişim, Grafik 34-a'da gösterilmiştir.

Arzdaki artma talepteki azalmadan daha fazla olduğunda, denge fiyat düşmekte; denge miktar ise, artmaktadır. Bu değişim, Grafik 34-b'de gösterilmiştir.

Arzdaki artma talepteki azalmadan daha az olduğunda, denge fiyat düşmekte; denge miktar ise, azalmaktadır. Bu değişim, Grafik 34-c'de gösterilmiştir.

Grafik 34: Arzın Artması ve Talebin Azalması

Tablo 18'de, arz ve talep koşullarında meydana gelen değişmelerin piyasa denge fiyatı ile denge miktarı üzerindeki etkisi özet bir şekilde verilmiştir.

Tablo 18: Piyasa Dengesinin Değişmesi ve Olası Sonuçlar

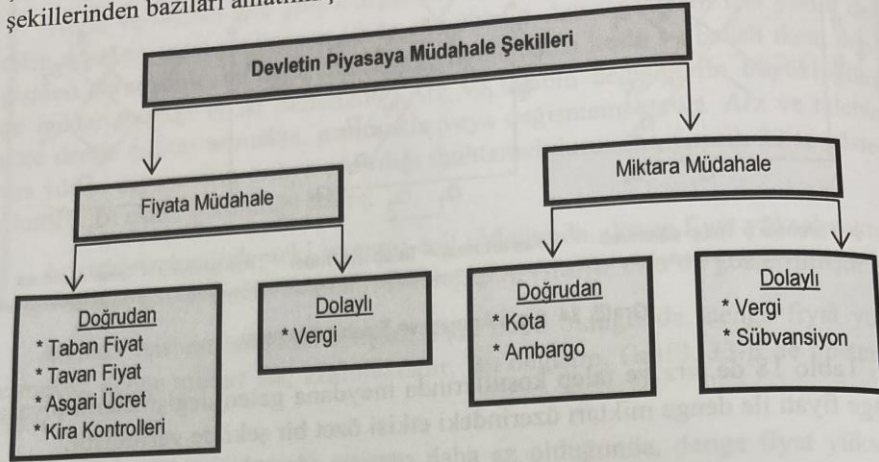
Arz ve Talebin Değişmesi	Sonuç
Arz sabit, talep artarsa	Fiyat ve miktar artar
Arz sabit, talep azalırsa	Fiyat ve miktar düşer
Talep sabit, arz artarsa	Fiyat düşer, miktar artar
Talep sabit, arz azalırsa	Fiyat artar, miktar azalır
Arz ve talep aynı yönde ve aynı miktarda artarsa	Fiyat sabit kalır, miktar artar
Arzdaki artış talepteki artıştan daha küçük olursa	Fiyat ve miktar artar
Arzdaki artış talepteki artıştan daha fazla olursa	Fiyat düşer, miktar artar
Arz azalırken talep aynı oransa artarsa	Fiyat artar, miktar sabit kalır
Arz azalırken talep daha fazla artarsa	Fiyat ve miktar artar
Arz azalırken talep daha az artarsa	Fiyat artar, miktar azalır

Kaynak: Görür vd., 2010: 55.

4.5. PİYASAYA MÜDAHALE

Devlet bazı durumlarda, piyasanın işleyişine müdahale edebilmektedir. Müdahale, ekonomik nedenlerle olabileceği gibi sosyal nedenlerle de yapılabilmektedir. Piyasaya müdahale, tüketici veya üretici lehine yönelik uygulamaları kapsamaktadır. Yapılan müdahaleler, malın fiyatını ve/veya miktarını etkilemek şeklinde gerçekleşmektedir. Devletin piyasaya müdahale yolları, doğrudan olabileceği gibi dolaylı da olabilmektedir. Şekil 7'de, piyasaya müdahale

şekilleri özet olarak verilmiştir. Aşağıda, en çok başvurulan piyasaya müdahale şekillerinden bazıları anlatılmıştır.

Şekil 7: Piyasaya Müdahale Şekilleri
Kaynak: Komisyon (a), 2013, 45-47.

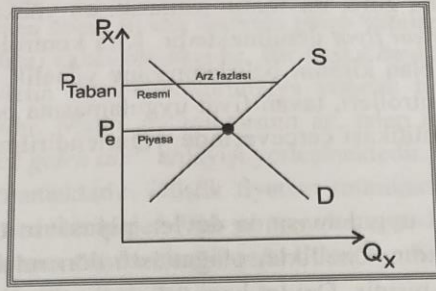
4.5.1. Taban Fiyat

Tanım: Devlet, bazı durumlarda mal ve hizmetlerin satış fiyatına alt sınır getirebilmektedir. Buna göre, bir malın satılacak en düşük fiyatının belirlenmesi uygulamasına *taban fiyat* denilmektedir. Asgari ücret uygulaması da faktör piyasasında, emeğin fiyatı olan ücretin belirlenmesine yönelik doğrudan müdahaledir. Bu açıdan asgari ücret, taban fiyat uygulamasına benzemektedir. Taban fiyat, tarım ürünlerine yönelik olarak da uygulanmaktadır.

Amaç: Taban fiyat uygulamasında devlet, piyasanın arz tarafını (satıcıyı) korumayı amaçlamaktadır. Özellikle, tarım ürünlerinde çiftçileri ve emek piyasasına işçileri korumak temel amaçlardan biridir. Devlet, bazı ürünlerin üretimini yaygınlaştırmak istediğinde de, taban fiyat uygulaması yapılmaktadır. Taban fiyat uygulamasıyla, mal ve faktörü arz edenin gelirinin belli bir düzeyin altına düşürülmesi engellenmektedir.

Uygulama: Devlet müdahalesi öncesinde malın fiyatı, P_e denge noktasında gerçekleşmiştir. Taban fiyat uygulamasında belirlenen fiyatın (hedef kitleyi destekleyecek fiyat) denge fiyatının üstünde olması gerekmektedir. Buna göre devlet tarafından belirlenen, malın satılacak en düşük fiyatı piyasa denge fiyatının üstünde yer almaktadır. Bu durumda, iki fiyat oluşmaktadır. Birinci fiyat, malın alıcısı ve satıcısı tarafından belirlenen *piyasa fiyatıdır*. İkinci fiyat ise, devlet tarafından belirlenen *resmi fiyattır*. Söz konusu iki fiyattan resmi fiyat

geçerli olmakta ve piyasada işlemler resmi fiyat üzerinden yapılmaktadır. Taban fiyat uygulaması, Grafik 35'te gösterilmiştir.

Grafik 35: Taban Fiyat Politikası

Sonuç: Taban fiyat uygulamasıyla, mal piyasasında bir arz fazlası gerçekleşmektedir. Müdahale olmaksızın bir mal piyasasında arz fazlası olduğunda, fiyat uyumu çerçevesince malın fiyatı düşmekte ve denge noktasına gelinmektedir. Ancak, burada belirlenen taban fiyatın altında işlem yapılamadığından piyasadaki dengesizlik (arz fazlası) kalıcı olmaktadır. Bir başka deyişle, ürün çiftçinin elinde kalmaktadır. Devletin müdahalesiyle oluşan bu olumsuzluğu, devlet yine üstlenmekte ve olası zararı telafi etmektedir. Bu bağlamda devlet, çiftçinin elinde kalan ürün fazlasını kendisi almaktadır. Bu şekilde çiftçi korunmuş olmakla beraber, ulaşabilecek tüm riskleri devlet üstlenmektedir (Şimşek ve Aydın, 2004: 39). Bu riskler şunlardır: Ürün fazlasının depolanması, muhafazası ve korunması, diğer yıllarda da oluşacak ürün fazlalarıyla bu malların devletin elinde kalma ihtimali, bu ürünlerin piyasada eritilmesi için düşük fiyattan piyasaya satılması. Söz konusu risklerin bazısından kaçınmak için ve sosyal devlet anlayışının işlemesi için devlet, ürün fazlasını halka bedava dağıtma yolunu tercih edebilmektedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere asgari ücret, emek piyasasında taban ücreti ifade etmektedir. Buna göre, bir işçinin çalıştırılması gereken en düşük ücret asgari düzeyde olmalıdır. Bu uygulama sonucunda, emek arz fazlası (işsizlik) ortaya çıkmaktadır. Devlet, oluşan bu işsizliğin birey ve topluma maliyetini yine üstlenmektedir. Bu bağlamda, işsizlerin bir kısmını kamuda çalıştırmak üzere işe almakta veya işsizlik sigortasından ödeme yaparak işsizlerin gelir kayıplarının önüne geçmektedir (Boyes ve Melvin, 2013: 67).

Önemli Bilgi

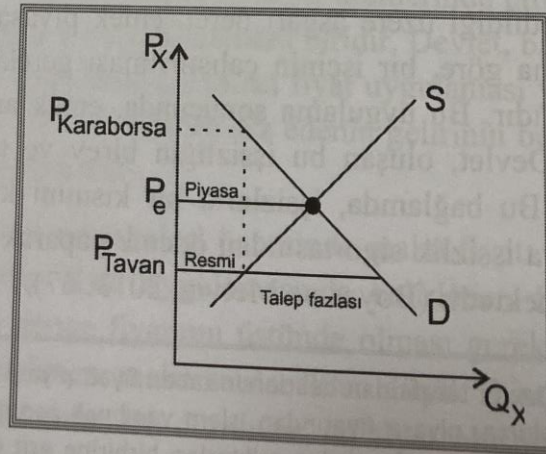
Devlet tarafından belirlenen taban fiyat, piyasa denge fiyatının altına olursa, piyasa fiyatından işlem yapılmak zorunda kalınmaktadır. Bu durumda arz ve talep miktarları birbirine eşit olmakta, ayrıca taban fiyat uygulaması da başarısızla sonuçlanmaktadır.

4.5.2. Tavan Fiyat

Tanım: Devlet, bazı durumlarda mal ve hizmetlerin satış fiyatına üst sınır getirebilmektedir. Buna göre, bir malın satılacak en yüksek fiyatının belirlenmesi uygulamasına *tavan fiyat* denilmektedir. Kira kontrolleri de konut piyasasında, konutun fiyatı olan kiranın belirlenmesine yönelik doğrudan müdahaledir. Bu açıdan kira kontrolleri, tavan fiyat uygulamasına benzemektedir. Taban fiyat ayrıca, gelirler politikası çerçevesinde değerlendirilmesi gereken konulardan biridir.

Amaç: Tavan fiyat uygulamasında devlet, piyasanın talep tarafını (alıcıyı) korumayı amaçlamaktadır. Özellikle, olağanüstü dönemlerde tüketicileri korumak temel amaçlardan biridir. Devlet bazı ürünlerin tüketimini yaygınlaştırmak istediğinde de, tavan fiyat uygulaması yapılmaktadır. Tavan fiyat uygulamasıyla, tüketicilerin refah düzeylerinin belli bir düzeyin altına düşmesi engellenmektedir.

Uygulama: Devlet müdahalesi öncesinde malın fiyatı, P_e denge noktasında gerçekleşmiştir. Tavan fiyat uygulamasında belirlenen fiyatın (hedef kitleyi destekleyecek fiyat) denge fiyatının altında olması gerekmektedir. Buna göre devlet tarafından belirlenen malın satılacak en yüksek fiyatı, piyasa denge fiyatının altında yer almaktadır. Bu durumda, üç fiyat oluşmaktadır. Birinci fiyat, malın alıcısı ve satıcısı tarafından belirlenen *piyasa fiyatıdır*. İkinci fiyat, devlet tarafından belirlenen *resmi fiyattır*. Üçüncü fiyat ise, oluşan talep fazlasının yol açtığı *karaborsa fiyatıdır*. Karaborsa fiyatı, malın piyasa fiyatının da üstünde oluşmuştur. Bu durumda eğer, devlet denetim mekanizmalarıyla bu uygulamayı geçerli kılarsa resmi fiyat; eğer denetim yeterli olmazsa, karaborsa fiyatı geçerli olmaktadır. Tavan fiyat uygulaması, Grafik 36'da gösterilmiştir.

Sonuç: Tavan fiyat uygulamasıyla, mal piyasasında bir talep fazlası gerçekleşmektedir. Müdahale olmaksızın bir mal piyasasında talep fazlası olduğunda, fiyat uyumu çerçevesince malın fiyatı yükselmekte ve denge noktasına gelinmektedir. Ancak, burada belirlenen tavan fiyatın üstünde işlem yapılamadığından piyasadaki dengesizlik (talep fazlası) kalıcı olmaktadır. Bir başka deyişle, bazı tüketiciler mal bulamamaktadır. Devletin tüketiciyi korumaya yönelik tavan fiyat uygulaması, kıtlığa neden olmaktadır. Malın arz miktarının az, talep miktarının fazla olduğu kıtlık durumunda “önce gelen alır” anlayışı yerleşmektedir. Ancak, önce gelen alsa da, istediği kadar alamamaktadır. Düşük fiyattan mümkün olduğunda çok sayıda tüketicinin yararlanması için devlet, “karne uygulamasını” devreye koymaktadır. Böylece, her bireyin alımını sınırlandırmaktadır (Türkay, 2000: 77).

Tavan fiyat uygulamasının bir başka olumsuzluğu, mal piyasasında karaborsanın oluşmasıdır. Toplumda bu malı her ne pahasına olursa olsun almak isteyen ve imkânı olan kitleler, karne ile alınan miktarla yetinmeyerek, el altından yüksek fiyatlardan satın almaya razı olmaktadır. Bu durumda fiyat, piyasa fiyatının da üstünde gerçekleşmektedir. Karaborsanın geçerli olduğu piyasalarda, satıcılar karaborsa fiyatından gelen kişilere malı satmakta; buna karşın, devletin belirlediği tavan fiyattan almak için gelenlere malı satmamaktadır. Tavan fiyatının etkin işleyebilmesi ve karaborsaya yol açılmaması için, devletin piyasayı denetlemesi gerekmektedir.

Yukarıda ifade edildiği üzere kira kontrolleri, konut piyasasında tavan fiyatı ifade etmektedir. Buna göre, bir konutun kiralanması gereken en yüksek fiyat, tavan fiyat olmalıdır. Bu uygulama sonucunda kiralık ev bulunamamakta, ev boş kalsa da ev sahipleri evi kiraya vermemektedir. Ayrıca, düşük kira bedelleri yeni konutların üretimini azaltmaktadır. Kira artışları bir ülkede enflasyonun en önemli nedenlerinden biri olduğu için devlet, bu artışları sınırlayarak enflasyonun önüne geçmek istemektedir. Ancak, iyi denetlenmediği sürece bu kez konut piyasasında karaborsa oluşmaktadır. Ev sahibi ve kiracı, kira sözleşmesine devletin belirlediği düzeyi yazmakta ancak, kendi aralarında daha yüksek tarifelerden işlem yapmaktadırlar (Parkin, 2010: 130).

Önemli Bilgi

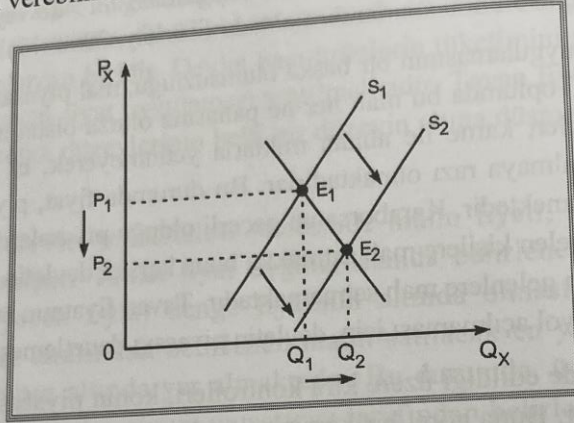
Devlet tarafından belirlenen tavan fiyat, piyasa denge fiyatının üstünde olursa, piyasa fiyatından işlem yapılmak zorunda kalınmaktadır. Bu durumda arz ve talep miktarları birbirine eşit olmakta, ayrıca tavan fiyat uygulaması da başarısızla sonuçlanmaktadır.

4.5.3. Sübvansiyonlar / Teşvikler

Tanım: Devletin üreticilere yönelik mal, para veya hizmet biçiminde yaptığı karşılıksız yardımlara *sübvansiyon ya da destekleme* denilmektedir. Devletin destekleme uygulaması sektörlerle, bölgelere, illere veya mal ve hizmetlere göre

farklı şekillerde yapılmaktadır. Örneğin tarım sektörüne; mazot, gübre, ilaç, tohum, destekleme alımları gibi sübvansiyonlar sağlanmaktadır. Sanayi sektörüne ise, arazi temini, işçi sigortalarından muafiyet, ucuz kredi, satış desteği, fuar desteği gibi sübvansiyonlar verilmektedir.

Amaç: Sübvansiyonda temel amaç, bir malın üretimini veya üreticilerin refahını artırmaktır. Hangi şekillerde ve hangi boyutlarda olursa olsun sübvansiyon, üretim maliyetlerini azaltarak üretimin artırılmasını gerçekleştirmektedir. Ayrıca devlet, çeşitli sosyal ve diğer ekonomik amaçları gerçekleştirmek üzere de sübvansiyon verebilmektedir.

Grafik 37: Sübvansiyon Politikası

Uygulama: Müdahale öncesi piyasa, E_1 noktasında dengeye gelmektedir. Devlet, yukarıda ifade edilen amaçlar doğrultusunda sübvansiyon uygulaması yaptığında (diğer değişkenler sabitken), arz eğrisi paralel şekilde sağa kaymaktadır. Eğrinin sağa kaymasının nedeni, sübvansiyonların üreticilerin kârını olumlu etkilemesi ve daha fazla üretme istekleridir. Böylece, müdahale sonrasında piyasa dengesi E_2 noktasında gerçekleşmektedir. Sübvansiyon uygulaması ve sonuçları, Grafik 37'de gösterilmiştir (Görür vd., 2010: 60).

Sonuç: Sübvansiyon uygulamasıyla, piyasa fiyatı düşmekte ve satış miktarı artmaktadır. Sübvansiyon uygulamasının hedeflenen sonucu verebilmesi için, destek verilen alanların iyi seçilmesi ve destek miktarının doğru tespit edilmesi gerekmektedir. Bir başka deyişle, üreticilerin sübvansiyona karşı duyarlılıkları dikkate alınmalıdır.

4.5.4. Vergi Uygulamaları

Tanım: Vergi uygulaması, piyasaya dolaylı müdahale araçlarından birisidir. Ekonomik birimlerden, zorunlu ve karşılıksız olarak devlete aktarılan kaynağa

vergi denilm
ler, kaynağı
göre gelir v
alınan verg
den alınan
mi/miktari
den alınan
vergilere;
vergilere

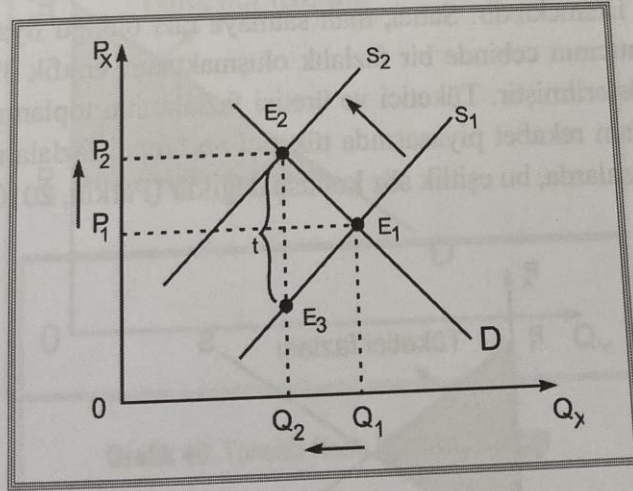
Ama
finanse
ekonom
rındand
olumsu
etkilen

U
miştir
bu ve
sola
Verg
uyg

vergi denilmektedir. Vergi, devletin en önemli yasal gelirlerinden birisidir. Vergiler, kaynağına göre dolaylı ve dolaysız olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Buna göre gelir ve servetten alınan vergiler, *dolaysız vergi*; mallar ve harcamalardan alınan vergiler de *dolaylı vergiler* olarak tanımlanmaktadır. Mal ve hizmetlerden alınan dolaylı vergiler de iki farklı şekilde gerçekleşmektedir. Malların birimi/miktarı üzerinden alınan vergilere, *spesifik vergi*; malların satış değeri üzerinden alınan vergilere de, *advalorem vergi* denilmektedir. KDV ve ÖTV, advalorem vergilere; sigaranın her paketi için, alkolün her litresi için alınan vergi spesifik vergilere örnek olarak verilebilmektedir (Komisyon (b), 2015: 78).

Amaç: Kamu mal ve hizmetlerin arzını sürekli kılmak, kamu hizmetlerini finanse etmek, bütçeye gelir kazandırmak, gelir dağılımını düzenlemek, diğer ekonomik ve sosyal bir takım hedeflere ulaşmak vergi uygulamasının amaçlarıdır. Devletin vergileri artırması (vergi koyması), ekonomik faaliyetleri olumsuz; vergilerin azaltılması (vergi almaması), ekonomik faaliyetleri olumlu etkilemektedir.

Uygulama: Müdahale öncesinde piyasa dengesi, E_1 noktasında gerçekleşmiştir. Devletin mal ve hizmetlere yönelik spesifik vergi aldığı varsayıldığında, bu vergi uygulamasıyla arz eğrisi paralel şekilde (diğer değişkenler sabitken) sola kaymaktadır. Böylece, piyasadaki yeni denge E_2 noktasında oluşmaktadır. Vergi uygulaması Grafik 38’de gösterilmiştir. Grafikten görüleceği üzere, vergi uygulamasıyla piyasada hem fiyat hem de miktar etkilenmiştir.

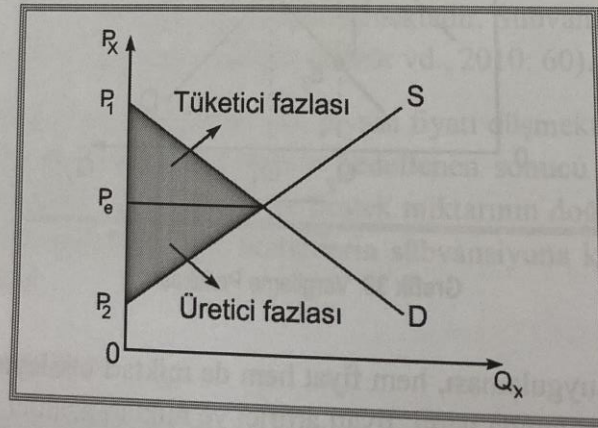
Grafik 38: Vergileme Politikası

Sonuç: Vergi uygulaması, hem fiyat hem de miktarı etkileyen dolaylı müdahale aracıdır. Bu bağlamda vergi, fiyatı artırıcı ve miktarı azaltıcı bir etkiye sahiptir. Devletin üretime yönelik, satış öncesi malın fiyatında artışa yol açabilecek bir

vergi koyması, malın türüne göre bu verginin tüketicilere ödettirilmesine yol açmaktadır. Grafik 38'de, mal ve hizmete konulan verginin tüketicisi ve üretici tarafından paylaşıldığı görülmektedir. Bu duruma *verginin yansıtılması* denilmektedir. Vergi yansıtması, 5. bölümde detaylı anlatılmıştır. Grafikten de görüldüğü üzere P_1 , vergi öncesi malın fiyatını; P_2 ise, vergi sonrası malın fiyatını ifade etmektedir. E_2E_3 arası, mala konulan vergi miktarıdır. Buna göre E_1E_2 arası fiyat farkı, verginin tüketiciler tarafından ödenen kısmı; E_1E_3 arası fiyat farkı ise, verginin üreticiler tarafından ödenen kısmını yansıtmaktadır (Ünsal, 2014: 147).

4.6. TÜKETİCİ VE ÜRETİCİ RANTI / FAZLASI

Serbest piyasa mekanizmasında bir malın fiyatı, alıcı (tüketicisi) ve satıcı (üretici) tarafından belirlenmektedir. Malın fiyatını, sadece satıcısı ya da sadece tüketicisinin belirlemesi mümkün değildir. Alışveriş sürecinde alıcı (tüketicisi), satın almak istediği mala ilişkin zihninde bir fiyat belirlemektedir. Tüketicinin zihnindeki fiyat, o mal için ödemeye razı olduğu en yüksek fiyattır. Bu fiyatın üstünde, tüketici malı almamaktadır. Ancak alışveriş öncesinde o malı, vermeye razı olduğu fiyatın ne kadar altında alırsa, tüketicinin cebinde bir fazlalık oluşmaktadır. Bir başka deyişle tüketiciden çıkacak para, cebinde kalmaktadır. Diğer taraftan satıcı (üretici), rafta yer alan her ürün için zihninde satmak istediği en düşük fiyatı belirlemektedir. Bir başka deyişle, raftaki her malın bir kurtarır fiyatı vardır. Her malın kurtarır fiyatı, satıcının o malı satmaya razı olduğu minimum fiyatı ifade etmektedir. Bu fiyatın altında, satıcı malı satmak istememektedir. Satıcı alışveriş süresinde malı, bu kurtarır fiyatın üstünde satmak istemektedir. Satıcı, malı satmaya razı olduğu fiyatın ne kadar üstünde satarsa, satıcının cebinde bir fazlalık oluşmaktadır. Grafik 39'da, tüketici ve üretici fazlası gösterilmiştir. Tüketici ve üretici fazlalarının toplamına, *toplam fazla* denilmektedir. Tam rekabet piyasasında tüketici ve üretici fazlaları birbirine eşittir. Ancak diğer piyasalarda, bu eşitlik söz konusu değildir (Parkin, 2010: 114).

Grafik 39: Tüketici ve Üretici Fazlası / Rantı

Malın
tücü fazla
şan piya
satıcının
durum g

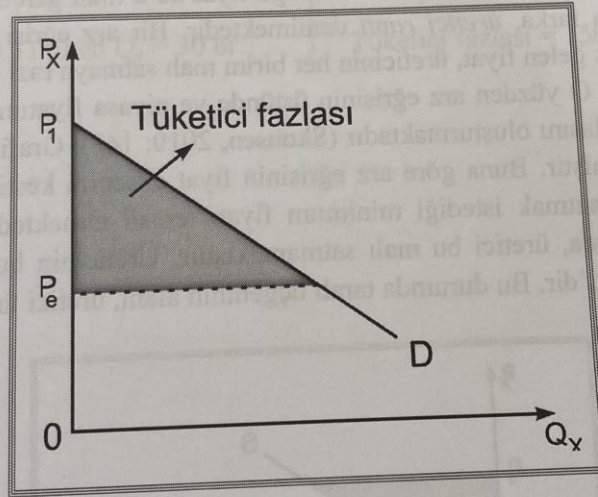
4.6.1. T

Tü
ödediğ
eğrisi
için ö
altınd
tadır
göre
mek
lardı
diği
nıdı

Malın fiyatının nerede oluştuğuna bağlı olarak, bir piyasada tüketici ve üretici fazlasının miktarı belirlenmektedir. Eğer arz ve talebin çakıştığı yerde oluşan piyasa fiyatı, tüketicinin zihnindeki fiyata yakın belirlenirse, üretici fazlası; satıcının zihnindeki kurtarır fiyata yakın belirlenirse, tüketici fazlası lehine bir durum gerçekleşmektedir.

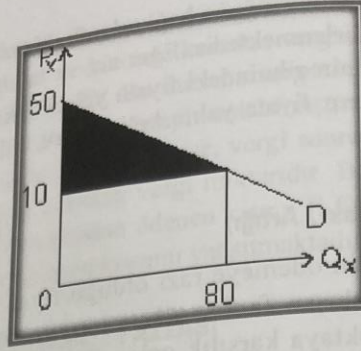
4.6.1. Tüketici Rantı (Fazlası / Artığı)

Tüketicinin bir mal için ödemeye razı olduğu fiyat ile o mal için gerçekte ödediği fiyat arasında oluşan farka, *tüketici rantı* denilmektedir. Bir talep eğrisi üzerindeki her noktaya karşılık gelen fiyat, tüketicinin her birim mal için ödemeye razı olduğu fiyatları göstermektedir. O yüzden talep eğrisinin altında ve piyasa fiyatının üstünde kalan alan, tüketici fazlasını oluşturmaktadır (Skousen, 2010: 147). Grafik 40'ta, tüketici fazlası gösterilmiştir. Buna göre talep eğrisinin fiyat eksenini kestiği P_1 fiyatı, bu mala tüketicinin vermek istediği maksimum fiyatı temsil etmektedir. P_1 fiyatının üstündeki fiyatlarda, tüketici bu malı almamaktadır. Tüketicinin bu mal için gerçekte ödediği fiyat ise, P_e 'dir. Bu durumda taralı üçgenin alanı, tüketici fazlası alanıdır.

Grafik 40: Tüketici Rantı (Fazlası / Artığı)

Tüketici fazlası kavramı, bir örnek yardımıyla anlatılmıştır. Tüketicinin talep denklemi $Q_{Dx} = 100 - 2P_x$ şeklinde verilmiştir. Buna göre, malın satış fiyatı 10 TL iken tüketici fazlası (taralı alan) 1600 TL olarak hesaplanmaktadır.

Grafik 41: Tüketici Fazlası Alanı

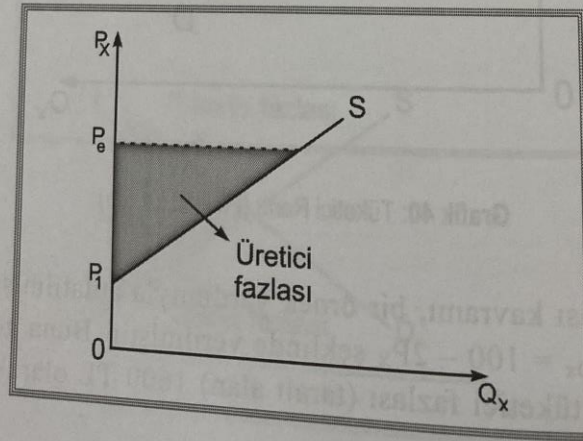
$$\left. \begin{array}{l} Q_{Dx} = 0 \text{ iken } P_x = 50 \text{ TL} \\ P_e = 10 \text{ TL iken } Q_e = 80 \text{ br.} \end{array} \right\}$$

$$\text{Tüketici fazlası} = (40 \times 80) / 2$$

$$\text{Tüketici fazlası} = 1600 \text{ TL}$$

4.6.2. Üretici Rantı (Fazlası / Artığı)

Üreticinin bir malı satmaya razı olduğu fiyat ile o malı gerçekte sattığı fiyat arasında oluşan farka, *üretici rantı* denilmektedir. Bir arz eğrisi üzerindeki her noktaya karşılık gelen fiyat, üreticinin her birim malı satmaya razı olduğu fiyatları göstermektedir. O yüzden arz eğrisinin üstünde ve piyasa fiyatının altında kalan alan, üretici fazlasını oluşturmaktadır (Skousen, 2010: 148). Grafik 42’de, üretici fazlası gösterilmiştir. Buna göre arz eğrisinin fiyat eksenini kestiği P_1 fiyatı, bu malı üreticinin satmak istediği minimum fiyatı temsil etmektedir. P_1 fiyatının altındaki fiyatlarda, üretici bu malı satmamaktadır. Üreticinin bu malı gerçekte sattığı fiyat ise, P_e ’dir. Bu durumda taralı üçgeninin alanı, üretici fazlası alanıdır.

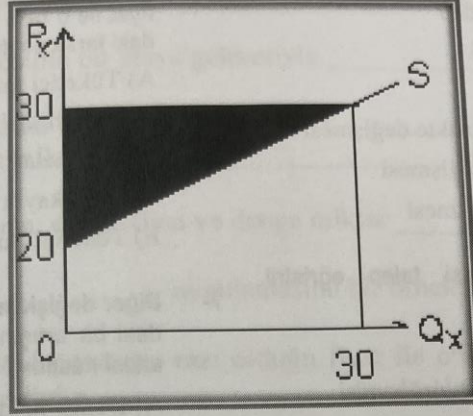
Grafik 42: Üretici Rantı (Fazlası / Artığı)

Üretici fazlası ka
denklemleri $Q_{Sx} = -60 +$
TL iken üretici fazlas

$$Q_{Sx} = 0$$

$$P_e = 30$$

Üretici fazlası kavramı, bir örnek yardımıyla anlatılmıştır. Üreticinin arz denklemini $Q_{sx} = -60 + 3P_x$ şeklinde verilmiştir. Buna göre, malın satış fiyatı 30 TL iken üretici fazlası (taralı alan) 150 TL olarak hesaplanmaktadır.

Grafik 43: Üretici Fazlası Alanı

$$Q_{sx} = 0 \text{ iken } P_x = 20 \text{ TL}$$

$$P_e = 30 \text{ TL iken } Q_e = 30 \text{ br.}$$

$$\left. \begin{array}{l} \text{Tüketici fazlası} = (10 \times 30) / 2 \\ \text{Tüketici fazlası} = 150 \text{ TL} \end{array} \right\}$$